

Úteky, vyhnanci a renegáti na moravsko-bavorskom pohraničí v 9. storočí*

Matej Harvát

Abstract

HARVÁT, Matej: Fugitives, Exiles and Renegades on the Moravian and Bavarian Borderlands in the 9th Century.

The early medieval juridical norms commonly outlawed and, consequently, banished people convicted of serious crimes like murder, adultery or woman kidnapping. In the case of the ruling authority, monarchs punished the acts of treason and infidelity mainly with exile. Sources referring to the Moravian principality in the 9th century often mention exiles and fugitives from the higher social strata. The article provides a specification of these persons and a partial analysis of the political circumstances motivating the banishments and requests for asylum in the Moravian principality. Besides the remarkable case of Pribina, who was sent to exile by the Moravian prince Mojmir, almost every known exile and outcast came to the realm of the Moravians from the Carolingian Eastern March (*Marcha orientalis*). Therefore, the paper addresses the politics of exile on the Slavic and Bavarian borderlands near the Middle Danube and attempts to clarify the occurrence of Wilhelminers and, partly, of the Mojmirid outcasts.

Keywords: Great Moravia, Moravians, exiles, Wilhelminids, Eastern March

DOI: <https://doi.org/10.31577/forhist.2019.13.2.3>

Európsky včasný stredovek možno s istou dávkou zovšeobecnenia charakterizovať ako obdobie postupného etablovania monarchickej moci. Formovanie kráľovstiev na územiach, ktoré počas antiky netvorili súčasť Rímskej ríše, ale naopak patrili do geografického priestoru barbarika, bolo zásadne ovplyvnené prenikaním nových politických vzorov a mocenských inštitúcií do sveta archaických kolektivistických spoločností. „Barbarské“ germánske a slovanské populácie dlhé obdobie nezverovali hierarchicky najvyššiu mocenskú pozíciu výlučne jedinému dedičnému vládcovi. Takzvaní germánski králi síce predstavovali najmocnejších reprezentantov kmeňových spoločností, ich postavenie však prinajmenšom do začiatku 9. storočia ešte nezodpovedalo charakteru dedičnej monarchie dynastickeho typu.¹ V bádani o „postrímskom“ či „barbarskom“ tradičnom zriadení sa všeobecne hovorí o špecifickej forme vojenského vodcovstva, ktorú v germánskych spoločnostiach reprezentovali takzvané kmeňové kráľovstvá.² Kráľovská hodnosť

* Táto práca bola podporená agentúrou VEGA v rámci projektu: VEGA 2/0129/18: Panovnícka moc v stredoveku. Vývoj panovníckej moci od veľkomoravských kniežat po uhorských kráľov neskorého stredoveku.

1 WALLACE-HADRILL, John M. *Early Germanic Kingship in England and on the Continent*. Oxford : Oxford University Press, 1971, s. 124-151. Porovnaj: BYSTRICKÝ, Peter. Kráľovská hodnosť u Germánov. In *Forum Historiae*, 2014, roč. 8, č. 2, s. 45-70; STEINHÜBEL, Ján. Slovanské „gentes“ a ich vladkyovia, kniežatá a kagani od sťahovania národov po Svätopluka. In KOVÁČ, Dušan a kol. (eds.) *Slovenské dejiny v dejinách Európy. Vybrané kapitoly*. Bratislava : Veda, 2015, s. 264-269.

2 WENSKUS, Reinhard. *Stammesbildung und Verfassung: Das Werden der frühmittelalterlichen gentes*. Graz : Böhlau Verlag, 1961, s. 576-582. K prelínaniu rímskych a germánskych tradícií vodcovstva a kráľovstva pozri: WOLFRAM, Herwig. The Shaping of the Early Medieval Kingdom. In *Viator : Medieval and Renaissance*

bola v podmienkach včasnostredovekých teritoriálnych zoskupení a politicko-etnických celkov (*gentes*) inštitucionálne nómum, implementované až v dôsledku kontaktov s rímskym a kresťanským svetom. Moc a právomoci neskorších stredovekých patrilineárnych panovníkov výrazne presahovali staršie meritokratické postavenie kmeňových vodcov. Inými slovami, v mnohých európskych regiónoch až do 9. – 11. storočia panovník skôr viedol než vládol.³

Na rozdiel od centralizovanejších oblastí karolínskeho Západu či byzantského východného Stredomoria, politické zoskupenia stredovýchodnej Európy determinovali z hľadiska mocensko-správneho usporiadania odlišné historické predpoklady. Špecifickosť stredoeurópskych pomerov bola príčinou skutočnosti, že koncentrácia moci v rukách tunajších dedičných monarchov nastala až okolo roku 1000. Najvplyvnejšie rody Arpádovcov, Přemyslovcov a Piastovcov počas 10. – 11. storočia natoľko upevnili svoje spoločenské postavenie, že kniežacia, respektíve kráľovská moc zostala po nasledujúce storočia výsostnou doménou pokrvných príbuzných, ktorí svoj vládarsky status legitimizovali prostredníctvom prináležitosti k dynastickej línii.⁴ V prípade výskytu odstredivých mocenských tendencií a vnútorných politických konfliktov, pokúšajúcich sa narušiť panovníkom garantovaný vládcovský systém, využívali reprezentanti panovníckych rodov rozmanité prostriedky na presadzovanie zvrchovanej pozície. Jedným z dôležitých represívnych nástrojov, ktorý našiel miesto v právnej praxi európskych monarchií – a ešte skôr v barbarských zákonníkoch z 5. – 9. storočia – bol inštitút vyhnania do exilu.

Vyhnanstvo ako forma trestu bolo široko uplatňované od antiky až do moderných čias.⁵ Počas včasného stredoveku slúžilo vyhánanie do exilu na sankcionovanie neakceptovaného konania, preto boli nezriedka z komunity právne vylúčení jedinci usvedčení z obzvlášť závažných prečinov. Išlo najmä o vraždu, cudzoložstvo, unesenie snúbenice, ale aj zabitie v nutnej obrane. V prvej tretine 9. storočia cisár Ľudovít Pobožný aktualizoval staršie kodifikácie franského práva (*Pactus legis Salicae*) a vydal nové právne nariadenia, ktoré stanovovali vyobcovanie do vyhnanstva predovšetkým ako trest za úmyselné zabitie a únos cudzej snúbenice.⁶ Nútený exil bol tiež zvyčajným postihom za rebéliu proti panovníckej autorite, a to najmä v prípade, že na previnilcoch nebol uplatnený rovno hrdelný trest alebo iná

Studies, 1970, roč. 1, s. 11-20.

3 MODZELEWSKI, Karol. *Barbarská Evropa*, Praha : Argo, 2017, s. 314-332; WOLFRAM, Herwig. Frühes Königtum. In ERKENS, Franz-Reiner (ed.) *Das frühmittelalterliche Königtum, Ideelle und religiöse Grundlagen*. Berlin; New York : Walter de Gruyter, 2005, s. 42-64, obzvlášť 44-48, 55-56.

4 Súhrne pre Čechy, Uhorsko a Poľsko pozri: BEREND, Nora – URBAŇCZYK, Przemysław – WISEWSKI, Przemysław. *Central Europe in the High Middle Ages. Bohemia, Hungary and Poland c. 900 – c. 1300*. Cambridge : Cambridge University Press, 2013, s. 165-211. Dobrý prehľad diskusie o dosahoch a limitoch panovníckej moci českých Přemyslovcov predstavuje: ŽEMLIČKA, Josef. Kníže a král v souřadnicích přemyslovského věku. In *Český časopis historický*, 2016, roč. 114, č. 1, s. 7-30.

5 K rozličným podobám vyhnanstva v stredoveku, ako aj k dobovým konceptualizáciám exilu a vyhnančov pozri: NAPRAN, Laura – VAN HOURS, Elisabeth (eds.). *Exile in the Middle Ages, Selected Proceedings from the International Medieval Congress, University of Leeds, 8–11 July 2002* (ďalej *Exile in the Middle Ages*). Turnhou : Brepols, 2004.

6 Hludovici Pii Capitularia: Capitula legibus addenda a. 818, 136, §7, 9, 13. In *Monumenta Germaniae Historica*, (ďalej MGH) : *Capitularia Regum Francorum I.* (ďalej *Capit. I.*). BORETIVS, Alfredvs (ed.). Hannover : Hahniani, 1883, s. 282, 284.

forma mocenskej deprivácie (oslepenie, kastrácia, poslanie do kláštora). Známym príkladom dobovej politickej praxe trestania prejavov odporu je zosadenie bavorského vojvodu Tassila III. v roku 788. Tohto agilofingského panovníka po usvedčení z údajného spojenectva s Avarmi jeho suverén Karol Veľký omilostil. Tassilo nebol síce za svoje previnenie popravený, ale spoločne so synom Theodom museli odísť do kláštora a vstúpiť do mníšskeho stavu (*tonsoratus et in monasterio missus*), čím ich rod stratil podiel na moci.⁷ Franský súd tiež rozhodol, že „*Bavori, ktorí v nepriateľstve proti pánu kráľovi Karolovi chceli vytrvať, boli poslaní do vyhnanstva.*“⁸ Prax vypovedania do exilu zhrňuje aj životopis Ľudovíta Pobožného, keď spomína rozsudok nad odbojným obodritským kniežaťom Slavomírom. Na dvore v Cáchach Slavomíra a jemu verných predákov obvinili z revolty proti cisárovi: „*ten, keď bol obviňovaný zo vzbury a nijako sa nechcel brániť proti výčitkám, bol vypovedaný do vyhnanstva (exilo est deportatus)*“.⁹ Doživotným vypudením bol teda zločinec alebo politický oponent navždy odstránený z komunity a nemohol sa podieľať na moci.

Vyhnanie však nemuselo byť trvalé. Nezriedka mohlo slúžiť na dočasné vyobcovanie osoby alebo osôb, ktoré sa previnili voči platným právnym normám, prípadne bolo pre vládnucu autoritu užitočným riešením na istý čas eliminovať nepohodlných jedincov zo sfér spoločenského a politického vplyvu.¹⁰ Strata prináležitosti ku kmeňovému spoločenstvu bola pre človeka včasného stredoveku traumatizujúcim aktom, keďže vyhnanca vylúčením zo spoločenských zväzkov zbavovali dovtedajšieho slobodného postavenia v rámci širšieho kolektívu.¹¹ Vyhnaním sa ľudia dostávali mimo práva (ang. outlaw) a z hľadiska právnych a politických nárokov sa stávali vydedencami. V stredovekom Anglicku boli ľudia mimo zákona prirovnávaní k vlkom a vyhlásení za štvancov; prostredníctvom vyslovenia legálnej formulky *caput gerat lupinum* („nech nosí vlčiu hlavu“) boli vydedenci vystavení beztrestnému zabitiu zo strany akéhokoľvek človeka.¹² Trest pre človeka, ktorý sa

7 *Annales regni Francorum*. ad. a. 788. In *MGH : Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum* (ďalej *SS rer. Germ.*). KÜRZE, Fridericus (ed.). Hannoverae : Hahniani, 1895, s. 81-82.

8 „...*et pauci Baiuarii, qui in adversitate domni regis Caroli perduare voluerant, missi sunt in exilio.*“ *Annales regni Francorum*. ad. a. 788, s. 82. Preklad podľa: STEINHÜBEL, Ján. *Nitrianske kniežatstvo: Počiatky stredovekého Slovenska*. 2. prepracované vydanie. Bratislava : Rak, 2016, s. 132.

9 Anonymi *Vita Hludowici imperatoris* 31. In *Magnae Moraviae fontes historici II : Textus biographici, hagiographici, liturgici* (ďalej *MMFH II*). BARTOŇKOVÁ, Dagmar – VEČERKA, Radoslav (eds.). Praha : Koniasch Latin Press, 2010, s. 16. K ďalším príkladom vypudenia do exilu v latinských prameňoch z 8. – 9. storočia pozri: STEINHÜBEL 2016, s. 131-133.

10 Vyhnanie významného mocenského aktéra mohlo byť v niektorých prípadoch výhodné pre obe strany – kráľovskú autoritu aj vyhnanca. Na príklade vyhnanca kastílskeho šľachtica Rodriga Díaza, známeho ako El Cid, kráľom Alfonsom VI. v poslednej tretine 11. storočia sa dá ilustrovať, že exil mohol v stredovekých podmienkach slúžiť aj na dočasné vyradenie vplyvnej osoby z politického boja. V tomto prípade kastílsky šľachtic neprišiel k zásadnejšej ujme, naopak bolo mu umožnené mocensky sa realizovať v inom prostredí. Pozri: MCGLYN, Michael. Exile and the Nature of Law in Medieval Castile (The Un-Lawing of the Cid). In *Interface. Journal of European Languages and Literature*, 2018, roč. 3, č. 5, s. 63-96.

11 STEINHÜBEL, Ján. *Kapitoly z najstarších českých dejín*. Kraków : Spolok Slovákov v Poľsku 2012, s. 12-17.

12 Bez trestné zabíjanie vyhnaných štvancov ako legálny rozsudok zrušil až v 14. storočí anglický kráľ Eduard III. PUGH, Ralph. Early Registers of English Outlaws. In *The American Journal of Legal History*, 1983, roč. 27, č. 4, s. 319. Podľa staršieho, ale dnes už neudržateľného názoru Felixa Liebermana malo byť vypudenie (Freidlosigkeit, friðlauss) ako osobitý trestno-právny koncept importované do anglo-saského prostredia zo Škandinávie. LIEBERMANN, Felix. Die Friedlosigkeit bei den Angelsachsen. In *Festschrift für Heinrich Brunner zum siebzigsten Geburtstag dargebracht von Schülern und Verehren*. Weimar : Hermann Böhlau Nachfolger, 1910, s. 17-37. V severských ságach pomerne často vystupujú vylúčené osoby a ľudia mimo zákona. Táto skutočnosť viedla k dodnes živej diskusii o postavení a osobitostiach stredovekých štvancov

aktom vyhnaní stáva vlkom (*wargus sit*), je známy aj z franského prostredia.¹³ Vlastnou komunitou zvrhnutí vydedenci sa tak nezriedka uchýľovali k životu na okraji, ktorého pravidlá neraz diktoval zboj a plienenie, a v prípade hierarchicky vyššie postavených vyhnancovej najmä hľadanie mocenského uplatnenia v iných krajinách. V niektorých prípadoch sa ale jedinec vylúčený mimo kolektívu mohol za konkrétne stanovených podmienok vykúpiť alebo opätovne vrátiť do svojej komunity.¹⁴

Na účely ďalšieho výkladu je možné schematicky oddeliť vynútený exil, čiže vypudenie zo spoločenstva vyššou autoritou, a dobrovoľný exil, keď jedinec alebo skupina opustili krajinu či obec z vlastného rozhodnutia, často však práve kvôli reálnemu ohrozeniu alebo politickému tlaku. Skutočnosťou zostáva, že vyhnanstvo malo vo včasnom stredoveku i v neskorších dobách rozličné podoby – trestné nariadenia prikazujúce vypudenie z pospolitosti alebo individuálne rozhodnutie utiecť a hľadať útočisko v novom prostredí bývali celkovo podmienené rôznymi dôvodmi.

V písomných prameňoch z 9. storočia sa v súvislosti s moravským prostredím vyskytuje hneď niekoľko zaujímavých aktérov, ktorí boli z rôznych príčin vyhnaní alebo nútení utiecť do krajín ovládaných kniežatami z mojmírovského rodu. Všeobecne sa dá konštatovať, že z obdobia mojmírovskej Moravy (c. 830 – 907) disponujeme pre oblasť stredného Podunajska oproti predchádzajúcim (a čiastočne aj nasledujúcim) obdobiam pomerne početnými svedectvami o vylúčených či prenasledovaných osobách, ktoré boli svojho času skutočnými renegátmi – odpadlíkmi a exulantmi snažiacimi sa znovunadobudnúť vplyvné postavenie alebo iba prežiť politické turbulencie nepokojnej doby.¹⁵ Napriek skúposti prameňov na bližšie detaily o postavení či konaní vyhnancovej je možné z dostupných svedectiev v prevažne východofranských naračných textoch načrtnúť aspoň rámcový pohľad

ako špecifických jedincov severských spoločenstiev. K tomu pozri: POILVEZ, Marion. Outlaws of the Northern Seas: A comparison in the northern corpus. In JENNINGS, Andrew – REEPLOEG, Silke – WATT, Angela (eds.) *Northern Atlantic Islands and the Sea : Seascaapes and Dreamscapes*. Cambridge : Cambridge Scholars Publishing, 2017, s. 97-112; AHOLA, Joonas. *Outlawry in the Icelandic Family Sagas* [nepublikovaná dizertácia]. Helsinky : University of Helsinky, 2014. K revízii Liebermannovej tézy o výlučne škandinávskom pôvode inštitútu vyhnanstva pozri: VAN HOÛTS, Elisabeth. The Vocabulary of Exile and Outlawry in the North Sea Area around the First Millennium. In *Exile in the Middle Ages*, s. 13-28.

13 Pactus legis Salicae LV, 2. In *MGH : Leges I, Leges nationum germanicarum*. ECKHARDT, Karl E. (ed.) Hannover : Hahniani, 1962, s. 206.

14 MODZELEWSKI 2017, s. 283.

15 V tejto súvislosti nie je bez zaujímavosti spomenúť Longobardského kráľovského pretendenta Hildigisa z polovice 6. storočia. Ide snáď o prvého z prameňov z včasného stredoveku známeho vyhnanca, ktorý sa zvykne spájať so stredným Dunajom. Hildigis sa ako legitímny, ale vyhnaný dedič panovníckeho titulu zapojil do mocenských bojov proti Longobardom na strane znepriatelených Gepidov. Jeho renegátske výboje, ktoré podnikal aj z území Slovanov, v hrubých obrysoch zaznamenal: PROCOPÍUS. De bello Gothico III 34, 35. In *Procopii Caesariensis opera omnia, Vol. I : De bellis libri I. – IV*. HAURY, Jacob – WIRTH, Gerhard (eds.). Lipsiae : B. G. Teubner, 1962. Porovnaj: PAULUS DIACONUS. Historia Langobardorum I 21. In *MGH : Scriptorum rerum Langobardicarum et Italicarum saec. VI. – IX*. WAITZ, Georg (ed.). Hannoverae : Imp. Bibliopolii Hahniani, 1878. Treba ale dodať, že pokým tradičný výklad slovenskej a českej historiografie používa Hildigisov príbeh zaznamenaný Prokopiom na dokazovanie prítomnosti Slovanov na strednom Dunaji v 6. storočí (TRÉŠTÍK, Dušan. *Počátky Přemyslovců*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1997, s. 39-44, 46-49; STEINHÜBEL 2016, s. 37-38), tak byzantský autor pravdepodobne popisuje Hildigisove pôsobenie u Slovanov na dolnom Dunaji. K tomu pozri: CURTA Florin. Utváření Slovanů (se zvláštním zřetelom k Čechám a Moravě). In *Archeologické rozhledy*, 2008, roč. 60, č. 4, s. 661-663; CURTA, Florin. The early Slavs in Bohemia and Moravia: a response to my critics. In *Archeologické rozhledy*, 2009, roč. 61, č. 4, s. 734-735; DULINICZ, Marek. The Lombard Headman Called Ildigis and the Slavs. In *Archaeologia Adriatica*, 2009, roč. 3, č. 1, s. 237-246.

na osoby podieľajúce sa na mocenských zápasoch v moravsko-bavorskom pohraničí slovanského a karolínskeho sveta. Niektoré výpovede inak mlčanlivých včasnostredovekých prameňov navyše umožňujú formulovať opatrné závery o politickom charaktere územia moravských kniežat a jeho vzťahu ku východofranskému prostrediu.

Exulant Pribina

Kým takmer všetky dostupné svedectvá popisujú mužov z bavorsko-franského prostredia, ktorí počas 9. storočia našli azyl na Morave, tak neskorší panónsky knieža slovanského pôvodu Pribina bol, naopak, z oblasti nachádzajúcej sa severne od stredného Dunaja vyhnaný. Pribinove vyhnanie zaznamenal iba spis *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* z roku 870, pochádzajúci zo skriptória salzburského arcibiskupstva. Prameň vznikol so zámerom preukázať oprávnenosť nároku bavorskej cirkevnej metropoly na Panóniu, kde vtedy pôsobil Metod ako pápežom designovaný arcibiskup.¹⁶ Text zapísaný anonymným salzburským klerikom hovorí, že v čase, keď sa Ratbod stal prefektom Východnej marky, čiže niekedy okolo roku 833, prišiel k nemu cez Dunaj „akýsi Pribina vyhnaný Mojmírom, kniežatom Moravanov“.¹⁷

Je pozoruhodné, že *Conversio* na rozdiel od moravského kniežata Mojmíra (*dux Maravorum*) neuvádza, aké mal Pribina postavenie; v texte je uvedený iba neurčito ako *quidam*. Formulácia prameňa naznačuje, že v očiach autora bol Mojmír na hierarchicky vyššej pozícii.¹⁸ Hodnosť kmeňového kniežata s centrom v Nitre Pribinovi prisúdila až historiografia, a to na základe vety v nasledujúcej kapitole, kde sa uvádza svätenie kostola na Pribinovom naddunajskom majetku (*proprietas*), ktorý mal vlastniť ešte pred osudným vyhnaním.¹⁹ Moderné historické bádanie z údajov o „mieste nazývanom Nitrava“ a z niekoľkých ďalších nepriamych indícií vyvodzuje, že Pribina bol pôvodne nitrianskym kniežatom, ktorý vládol ako *dux gentis* svojmu kmeňovému kniežatstvu rozprestierajúcemu sa na území dnešného Slovenska.²⁰ *Conversio* ako jediný text popisujúci Pribinove vyhnanie však umožňuje aj odlišný výklad.

Pribinova pôvodná naddunajská dŕžava je zahalená tmou, ktorú nijaký súdobý prameň neosvetľuje.²¹ *Conversio* ako písomný doklad o nárokoch salzburskej die-

16 K motivácii vzniku prameňa a jeho autorstvu pozri: NÓTÁRI, Tamás. *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* – Document of an early medieval show trial. In *Sectio Juridica et Politica* 2007, roč. 25, č. 1, s. 95-114; *Conversio Bagoariorum et Carantanorum. Das Weißbuch der Salzburger Kirche über die erfolgreiche Mission in Karantänien und Pannonien*. WOLFRAM, Herwig (ed.). Ljubljana ; Laibach : Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 2012, s. 16-33.

17 *Die Conversio Bagoariorum et Carantanorum und der Brief des Erzbischofs Theotmar von Salzburg (ďalej Conversio)*. LOŠEK, Fritz (ed.). Hannover : Hahnsche Buchhandlung, 1997, s. 120: „In cuius spacio temporis quidam Priwina exulatus a Moimaro duce Maravorum supra Danubium venit ad Ratbodum.“

18 K tomu pozri: SIEKLICKI, Jan. Quidam Priwina. In *Slavia Occidentalis*, 1962, roč. 22, s. 115-146. Obaja aktéri sa v predmetnej vete v *Conversio* spomínajú prvýkrát.

19 *Conversio*, Cap, 11, s. 122: „Cui quondam Adalrammus archiepiscopus ultra Danubium in sua proprietate loco vocato Nitrava consecravit ecclesiam.“

20 Podrobne aj s ďalšou literatúrou pozri: STEINHÜBEL 2016, s. 111-137.

21 Nitrianske kniežatstvo predstavuje skôr hypoteticky predpokladaný, než v prameňoch bezpečne zachytený mocenský útvar. Porovnaj: STEINHÜBEL 2016, s. 111-115; TŘEŠTÍK, Dušan. *Vznik Velké Moravy*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2001, s. 127-135. Najstarší doložený názov Nitry sa hodnoverne (!) uvádza až

cézy na Panóniu relatívne obšírne popisuje jeho pôsobenie až po vyhnaní. Vzhľadom na intenciu textu kladie do popredia salzburské záujmy a kontakty biskupov a misionárov s Pribinovým neskorším územím s centrom v Blatnohrade / Mosapurcu.²² Avšak oblasť, z ktorej bol Pribina vyhnaný moravským Mojmirom, ostáva mimo záujmu autora *Conversio*. Tento prameň o pôvodnej dŕžave referuje iba nepriamo, v dvoch vyššie citovaných vetách z kapitoly 10. a 11. Väčšinou prijímaný výklad, predpokladajúci že Pribina sídlil v Nitre, sa zakladá práve na druhej vete hovoriacej o svätení kostola salzburským arcibiskupom Adalramom. Stredoeurópska medievistika však zvyčajne neberie do úvahy spornú hodnovernosť vety z 11. kapitoly.²³ Prinajmenšom od 30. rokov 20. storočia bolo bádateľom zrejmé, že veta o svätení kostola v Nitre nezapadá do kontextu danej pasáže a jednoznačne ide o vsuvku.²⁴ Otázkou stále zostáva či ide o vsuvku z druhej polovice 9. storočia, ktorá bola do textu iba štylisticky nešikovne včlenená pôvodným autorom,²⁵ originálnu marginálnu glosu prevzatú do hlavného textu neskorším odpisovateľom²⁶ alebo až o neskoršiu interpoláciu.²⁷

Vzhľadom na skutočnosť, že vetu nemáme doloženú v najstaršej dochovanej rukopisnej vetve,²⁸ ako aj kvôli faktickej nepravdepodobnosti svätenia kostola v relatívne periférnej Nitre v prvej tretine 9. storočia, sa spomenutá zmienka zdá byť skôr neskorším prípisom. Z údajov o svätení kresťanského chrámu v gescii Salzburgu navyše nie je celkom jasné, akým veriacim mal v danej dobe slúžiť, keďže samotný Pribina bol podľa toho istého prameňa pokrstený až po vyhnaní.²⁹ Tento rozpor v texte *Conversio* sa väčšinou vysvetľuje hypotézou o bavorskej manželke

k r. 880 v pápežskej bule *Industriae tuae*: Epistolae 90. In *MMFH III : Diplomata, epistolae, textus historici varii*. BARTOŇKOVÁ, Dagmar – VEČERKA, Radoslav (eds.). Praha : Koniasch Latin Press, 2011, s. 165-166.

22 K Pribinovmu pôsobeniu a postaveniu v Pannónii, a k tendenčnému zámeru *Conversio* pozri: WOLFRAM, 2012, s. 28-33, 183-192; ŠTIH, Peter. Priwina: slawischer Fürst oder fränkischer Gräf? In BRUNNER, Karl – MERTA, Brigitte (eds.) *Ethnogenese und Überlieferung. Angewandte Methoden der Frühmittelalterforschung*. Wien : R. Oldenbourg Verlag, 1994, s. 209-222.

23 Hodnovernosť zmienky spochybnili najmä Martin Eggers a Charles Bowlus, ktorí však jej interpretáciu podriaďujú svojmu dlhodobému (a diskutabilnému) zámeru, pokúšajúcu sa lokalizovať jadro mojmirovskej Moravy na územiach súčasného Srbska, Bosny či Maďarska. BOWLUS, Charles R. *Franks, Moravians, and Magyars : The Struggle for the Middle Danube 788 – 907*. Philadelphia : University of Pennsylvania Press, 1995, s. 105; EGGERS, Martin. *Das Größmährische Reich. Realität oder Fiktion?* Stuttgart : Anton Hiersemann, 1999, s. 159-160. Zmienku o Pribinovom kostole kritickejšie posudzuje vzhľadom na archeologické situácie v Nitre aj maďarský archeológ Béla Szóke. Najnovšie: SZÓKE, Béla M. Priwina in Nitra und Mosaburg. In FUSEK, Gabriel (ed.) *Archäologische Studien zum frühen Mittelalter*. Nitra : Archeologický ústav, 2017, s. 176-177. Historickú spoľahlivosť tejto vety čiastočne spochybňuje aj Vladimír Vavřínek v svojej novšej populárnej ladenej knihe: VAVŘÍNEK, Vladimír. *Cyrl a Metoděj mezi Konstantínopolí a Římem*. Praha : Vyšehrad, 2013, s. 101-103.

24 WEINGART, Miloš. Pribina, Kocel' a Nitra v zrkadle prameňov doby cyrilometodejskej. In STANISLAV, Ján (ed.) *Ríša Vel'komoravská*. Praha : L. Mazáč, 1933, s. 334-335; KOS, Milko. *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*. Razprave Znanstvenega Društva : Ljubljana, 1936, s. 74.

25 O tejto možnosti uvažoval najprv: TŘEŠTÍK 2001, s. 113–114. Rovnako aj: LYSÝ, Miroslav. *Moravia, Mojmirovci a Franská říša: Štúdie k etnogenéze, politickým inštitúciám a ústavnému zriadeniu na území Slovenska vo včasnóm stredoveku*. Bratislava : Atticum, 2014, s. 91.

26 KOS 1936, s. 74; LOŠEK 1997, s. 123 pozn. č. 130.

27 Herwig Wolfram v najnovšom kritickom vydaní prameňa hodnotí túto vetu ako interpoláciu: WOLFRAM 2012, s. 51. O neskoršom pôvode zmienky uvažuje aj BOWLUS, Charles. Nitra: when did it become a part of the Moravian realm? Evidence in the Frankish sources. In *Early Medieval Europe*, 2009, roč. 17, č. 3, s. 319, 327.

28 Iba tri rukopisy *Conversio* (W₃, W₄ a W₆) obsahujú predmetnú vetu. Porovnaj rukopisné stemma vypracované Fritzom Lošekom: LOŠEK 1997, s. 16.

29 *Conversio*, Cap. 10, s. 120: „Qui statim illum praesentavit domno regi nostro Hludowico, et suo iussu fide instructus baptizatus est in ecclesia sancti Martini loco Treisma nuncupato...“

Pribinu (snád' z vilhelmovského rodu), ktorá mala údajne prísť do Nitry sprevádzaná svojimi kresťanskými vernými. Novovybudovaný kostol v Nitre mal podľa úvah historikov slúžiť práve Pribinovej manželke a jej sprievodu, ako aj ďalším kresťanským cudzincom.³⁰ Celkovo bolo dodnes vyslovených niekoľko zaujímavých hypotéz, snažiacich sa ozrejmiť, prečo Adalram ako hlava bavorskej arcidiecézy podnikol cestu do vzdialenej a pohanskej Nitry, aby tam vysvätil kostol na majetku človeka, ktorý ani nebol kresťanom (pričom Pribinu nepokrstil ani pri príležitosti údajnej vysviacky) a ktorého doménu beztak nijaký súdobý prameň nespomína.³¹ Všetky predpoklady väčšinou vychádzali len z apriórneho presvedčenia o mocenskom význame Nitrianskeho kniežatstva, ako aj z názoru, že Salzburg si od konca 8. storočia nárokoval územie severne od stredného Dunaja – čiže aj „Nitriansko“, ktoré malo byť zhruba do r. 833 samostatným kniežatstvom. V literatúre sa bežne uvažuje, že v povodí Váhu a Nitry christianizačne pôsobila salzburská misia, kým na Morave misionári z Pasova.³² Faktom zostáva, že nárok na naddunajské územia je písomne doložený iba u predstaviteľov Pasovskej diecézy, kým misijné záujmy Salzburgu podľa *Conversio*, aj podľa iných prameňov³³ v prvej polovici 9. storočia nesiahali za dunajské brehy. Pravdepodobne interpolovaná veta z 11. kapitoly *Conversio* je jedinou zmienkou, ktorá kladie salzburské pôsobenie v naddunajskom priestore do prvej polovice 9. storočia, respektíve pred rok 829.³⁴

Je však celkom pravdepodobné, že veta o Nitrave mohla byť do textu vpísaná niekedy medzi 10. – 12. storočím. Až v neskoršom období je možné oprávnenejšie predpokladať záujem salzburských arcibiskupov o dokazovanie ich zásluh pri christianizácii území na ľavom brehu Dunaja. Z hľadiska cirkevnej správy bola Nitra pevnejšie etablovaná až od roku 880, keď krátkodobo získala status biskupstva.³⁵ Domnelý skutok pokresťančovať dovtedy ešte pohanské územie Nitrianska postavením kostola mohol neskorší odpisovateľ pomocou interpolácie v 11. kapitole *Conversio* zámerne pripísať Adalramovi, a to bez ohľadu na reálnu situáciu

30 WOLFRAM, Herwig. *Salzburg, Bayern, Österreich. Die Conversio Bagoariorum et Carantanorum und die Quellen ihrer Zeit*. Wien, München : R. Oldenbourg Verlag, 1995, s. 311–312; STEINHÜBEL 2016, s. 127–128.

31 Súhrnný prehľad názorov na výstavbu kostola v Nitre s dôrazom na slovenskú a českú historiografiu pozri: IVANIČ, Peter. Pribinov kostol v Nitre v zrkadle historiografie. In *Konštantínove listy*, 2008, roč. 1, č. 1, s. 60–69. Pre stručnejší prehľad ďalších názorov pozri: TŘEŠTÍK 2001, s. 121–122.

32 Porovnaj: MARISNA, Richard. Začiatky cirkevnej organizácie na Slovensku (Od prelomu 8./9. až do začiatku 11. storočia). In *Slovenská archivistika*, 1995, roč. 30, č. 2, s. 115–116; STEINHÜBEL 2016, s. 124–125.

33 Jediným pramenným svedectvom, ktoré spája pôsobenie, a teda aj misijné záujmy Salzburgu s územím naddunajského Nitrianska v prvej polovici 9. storočia je vsuvka z 11. kapitoly *Conversio* o Adalramovom svätení kostola. Avšak ani samotné *Conversio*, Cap. 8, s. 116, ani Paulínove *Dictatus patriarchae* zo synody na brehoch Dunaja (K tomu pozri: KOŽIAK, Rastislav. Christianizácia Avarov a Slovanov na strednom Dunaji: Príbeh svätcov-misionárov, svätá vojna alebo kultúrny šok? In KOŽIAK, Rastislav – NEMEŠ, Jaroslav (eds.) *Svätec a jeho funkcie v spoločnosti I*. Bratislava : Chronos, 2006, s. 133.) a ani neskoršie falzum hlásiace sa do roku 829 (Spuria 107. In *MMFH III*, s. 93–94.) neimplikuje nárok Salzburgu na územia severne za hranicou na Rábe a Dunaji. Bližšie pozri: HARVÁT, Matej. Mocenské postavenie Pribinovej naddunajskej dŕžavy. In *Konštantínove listy* (v tlači).

34 K pôsobeniu Salzburgu na územiach severne od Dunaja pred rokom 829 porovnaj: LYSÝ 2014, s. 90–91.

35 Epistolae 90. In *MMFH III*, s. 205. Podľa Theotmarovho listu (Epistolae 109. In *MMFH III*, s. 198–199), ktorého obsah napriek tendenčnosti netreba v tejto súvislosti spochybňovať, ešte ani v roku 900 nebol celkom zreteľný nárok na Nitriansko zo strany východofranských misijných centier. Z dikcie oficiálneho listu bavorského episkopátu totiž vyplýva, že novozriadená nitrianska diecéza nebola (na rozdiel od Moravy) ešte objektom cirkevno-administratívnych záujmov Pasova, tým menej pravdepodobne samotnej salzburskej arcidiecézy. K tomu: TŘEŠTÍK 2001, s. 116.

v prvej polovici 9. storočia. Z písomných a archeologických prameňov totiž nie sú v rámci Nitrianska v období, ku ktorému sa vzťahuje predmetná veta, dostatočne doložené prejavy christianizačnej činnosti.³⁶ Správu o existencii kostola postavenom v Nitre a vysvätenom samotným prímasom bavorskej cirkevnej provincie treba posudzovať kriticky aj z toho dôvodu, že do dnešných dní neboli v okolí Nitry archeologickým výskumom presvedčivo lokalizované pozostatky sakrálnej architektúry ani identifikované prejavy christianizácie, ktoré by sa dali datovať do prvej polovice 9. storočia.³⁷ Bez spoliehania sa na často nepreukázateľné historiografické konštrukcie a pri neprijatí hodnovernosti vety o Adalramovom svätení kostola, pramene v skutočnosti nepotvrdzujú spojitost' Pribinu s Nitrou. Odkiaľ bol teda tento významný človek so svojou družinou (*cum suis*), ako aj so synom Kocelom a snád' aj s predpokladanou bavorskou manželkou vyhnaný Mojmírom?

Nitra sa javí byť ako prirodzená odpoveď. Územie medzi Váhom a Hronom nepochybne disponovalo významným postavením v rámci moravského kniežatstva. Ustanovenie nitrianskeho biskupstva v roku 880³⁸, bez ohľadu na reálnu podobu akú nová diecéza nadobudla, dokladá význam Nitrianska v mocenskej organizácii Svätoplukovho panstva. Pribinova „Nitrava“ však kvôli absencii presvedčivých archeologických dôkazov, ktoré by svedčili o výraznejších mocenských elitách na územiach medzi Váhom a Hronom v prvej polovici 9. storočia,³⁹ ako aj kvôli neudržateľnosti chronológie tzv. blatnicko-mikulčického horizontu⁴⁰ a nedostatku písomných dokladov o sformovaní osobitného kniežatstva či politického spoločenstva (*gens*) „Nitranov“ stále vzbudzuje viac otázok a pochybností než jasných záverov. Napriek tradičnému a zvyčajne neproblematizovanému výkladu o vzniku Veľkej Moravy spojením Moravy a Nitry je v skutočnosti otázne, kedy sa Nitriansko mohlo stať súčasťou moravskej domény a či je vôbec oprávnené bezvýhradne

36 Porovnaj súbor archeologických nálezov z územia dnešného Slovenska, ktoré niektorí archeológovia datujú do 9. – 10. storočia: HANULIAK, Milan – PIETA, Karol. Odras christianizácie v hnutelných prameňoch z 9. storočia vo východných častiach Veľkej Moravy. In KOUŘIL, Pavel (ed.) *Cyrlometodějská misie a Evropa. 1150 let od příchodu soluňských bratří na Velkou Moravu*. Brno : Archeologicky ustav Akademie věd České republiky, 2014, s. 136-149. Datovanie značnej časti predmetov kresťanského charakteru (napr. pektorálne kríže z rôznych sídlisk, či fragmenty oltára a ďalších predmetov z lokality Bojná) do prvej polovice 9. storočia je sporné, resp. sú tieto predmety datované až do mladšieho obdobia. Z území Nitrianska je pre archeologické lokality datované do prvých dvoch tretín 9. storočia charakteristická predovšetkým absencia sakrálnej architektúry a výraznejších prejavov kresťanského pohrebného rítu. Porovnaj najnovšie: BEDNÁR, Peter – RUTTKAY, Matej. Nitra and the Principality of Nitra after the Fall of Great Moravia. In KOUŘIL, Pavel – PROCHÁZKA, Radoslav (eds.) *Moravian and Silesian Strongholds of the Tenth and Eleventh Centuries in the Context of Central Europe*. Brno : The Czech Academy of Sciences, Institute of Archaeology, 2018, s. 234-235.

37 Napriek tomu archeologické bádanie najmä na základe sekundárnych fragmentov počíta opatrne s existenciou Pribinovho kostola v Nitre. Pozri: FUSEK, Gabriel – BEDNÁR, Peter. Die (vermutete) Kirche am Burgberg von Nitra (Slowakei). In PIPPAL, Martina – DAIM, Falko (eds.) *Frühmittelalterliche Wandmalereien aus Mähren und der Slowakei. Archäologischer Kontext und herstellungstechnische Analyse*. Innsbruck : Universitätsverlag Wagner, 2008, s. 31-45; BEDNÁR – RUTTKAY 2018, s. 233-234.

38 Epistolae 90. In *MMFH III*, s. 169-170: „*Ipsum quoque presbiterum nomine Uuichinus, quem nobis direxisti, electum episcopum consecravimus sacntae ecclesiae Nitrensis...*“

39 HARVÁT, Mocenské postavenie (v tlači).

40 K tomu súhrnne: ROBAK, Zbigniew. The Origins and the Collapse of the Blatnica-Mikulčice Paradigm. In *Slovenská archeológia*, 2017, roč. 64, č. 1, s. 99-153; UNGERMAN, Šimom. Tzv. blatnicko-mikulčický horizont a jeho vliv na chronologii raného středověku. In *Archeológia supplementum 4 : Zborník SNM*, Bratislava : Slovenské národné múzeum, 2011, s. 135-151. Hana Chorvátová upozorňuje na dôsledky spochybnenia koncepcie blatnicko-mikulčického horizontu, ktoré môžu ovplyvniť historické interpretácie Nitrianskeho kniežatstva v prvej pol. 9. storočia: CHORVÁTOVÁ, Hana. Následný alebo paralelný vývoj avarských a tzv. veľkomoravských pohrebísk. In CSÜTÖRTÖKY, József (ed.) *Iuxta Danubium, Spravodaj podunajského múzea v Komárne 16* Komárno : Podunajské múzeum, 2018, s. 144-150.

prijat' výklad o Mojmirovej expanzii na juhozápadne Slovensko. Územie medzi Váhom, Dunajom a Hronom patrilo v 9. storočí k oblastiam, ktoré mocensky kontrolovali moravské kniežatá, avšak domnievam sa, že nie je nevyhnutné spájať ovládnutie Nitrianska (už) s Mojmirom I. V súčasnosti totiž de facto neexistuje jediná hodnoverná pramenná zmienka, ktorá by potvrdzovala notorickú tézu, že Mojmír dobyl Nitru a Pribinu odtiaľ následne vyhnal.⁴¹ Otázku územnej príslušnosti Nitrianska na tomto mieste nemožno bližšie rekonštruovať, je ale potrebné vrátiť sa k jedinej hodnovernej vete v *Conversio* vzťahujúcej sa k Pribinovej nadunajskej dŕžave.

Zmienka o vyhnaní moravským kniežatom nehovorí nič o Pribinovom nezávislom kniežatstve, naopak, svojou formuláciou skôr naznačuje, že okolo roku 833 Mojmír nevyháňal samostatného kmeňového vládcu, ale zrejme významného veľmoža či „druhostupňové knieža“⁴² ktorý bol voči moravskému panovníkovi do istej miery mocensky závislý.⁴³ Nasvedčuje tomu nielen absencia kniežacej hodnosti Pribinu, ktorý je v *Conversio* – napriek významu, ktorý mu celkovo tento prameň pripisuje – uvedený iba ako „akýsi“ (*quidam*), ale najmä samotná forma latinského slova *exulatus*. V *Conversio* sa tak nedočítame o Mojmirovom útoku a dobývaní Nitry, ale iba o skutočnosti, že Pribina bol vyhnaný moravským kniežatom, prípadne „od Mojmíra“ (*quidam Priwina exulatus a Moimaro*). Jan Sieklický si už dávnejšie všimol, že v Pribinovom prípade prameň zachycuje bežný príklad vypovedania podriadeného človeka do exilu. Poľský bádateľ v dvoch štúdiách upozornil na skutočnosť, že *Conversio* napriek terminologickej rozkolísanosti včasnostredovekých latinských textov zachováva jednotnú dikciu a celkom určite termín *exulatus* vypovedá o vypudení nižšie postaveného veľmoža.⁴⁴ V prípade Pribinovho

41 Dušan Třeštík, Miroslav Lysý a ďalší však odkazujú na pasáž z Theotmarovho listu z roku 900. Prameň hovorí o bližšie nešpecifikovanom kmeni (*gens*), ktorý si Svätopluk vojensky podmanil a nechal pokresťančiť. Na území tohto kmeňa mal Svätopluk ustanoviť biskupstvo na čele s Vichingom. Autori zastávajú názor, že v skutočnosti išlo o pisateľov omyl, teda kontamináciu Svätopluka s Mojmirom I. TŘEŠTÍK 2001, s. 115-116, 277-278; LYSÝ 2014, s. 96-101. Pri tomto presvedčení sa však opäť vychádza z apriórneho názoru, že Nitru si podrobil práve a jedine Mojmír. Hodnovernosť svedectva o Svätoplukovom podmanení si Nitry, ktorého ozveny možno nájsť aj v mladších kronikách, bádatelia, podľa môjho názoru, neopodstatnene diskvalifikujú. Okrem toho, staršie bádanie sa tiež opieralo o pôvodné, avšak dnes už revidované datovanie zánikového horizontu drevozemných hradov na území Slovenska, ktoré stotožnilo ich zánik práve s obdobím vlády Mojmíra. Podľa dendrodát boli opevnenia hradov na území Nitrianska zničené v dôsledku požiaru, respektíve vojenského konfliktu až v samom závere 9. storočia alebo začiatkom 10. storočia. Pozri: HENNING, Joachim – RUTTKAY, Matej. Frühmittelalterliche Burgwälle an der mittleren Donau im ostmitteleuropäischen Kontext: Ein deutsch-slowakisches Forschungsprojekt. In MACHÁČEK, Jiří – UNGERMAN, Štefan (eds.) *Frühgeschichtliche Zentralorte in Mitteleuropa*. Břeclav: Verlag Dr. Rudolf Habelt, 2011, s. 259-288; HENNING, Joachim – HEUSSNER, Karl-Uwe et. al. Bojná and the dating of hillforts of the Nitra Principality. contribution of natural sciences to the archaeological research. In PIETA, Karol – ROBAK, Zbigniew (eds.) *Bojná 2, Nové výsledky výskumov včasnostredovekých hradísk*. Nitra: Archeologický ústav, Slovenskej akadémie vied, 2015, s. 335-345.

42 Porovnaj: LYSÝ, Miroslav. Druhostupňové kniežatá na Morave v 9. storočí. In HURBANIČ, Martin et al. (eds.) *Byzantinoslovaca V: Zborník k životnému jubileu Tatiany Štefanovičovej*. Bratislava: Byzantologický seminár Alexandra Avenaria pri Katedre všeobecných dejín FiF UK, 2014, s. 123-127.

43 Názor o podriadenom postavení Pribinu voči Mojmirovi zastávalo už niekoľko zahraničných bádateľov, výberovo najmä: DIETRICH, Zdenko R. *Christianity in Great-Moravia*. Gronigen: Instituut voor middeleeuwsche geschiedenis, 1962, s. 67-72; VLASTO, Alexis P. *The Entry of the Slavs into Christendom*. Cambridge: Cambridge University Press, 1970, s. 24. SIEKLICKI 1962, s. 115-146; TŘEŠTÍK 2001, s. 110. Samostatné a nezávislé Pribinovo kniežatstvo z textu *Conversio* ešte neodvodzovali ani obrodeneckí historici 19. storočia ako Pavol Jozef Šafárik, Jonáš Záborský či František Vítazoslav Sasinek. K tomu pozri: STEINHÜBEL 2016, s. 126 pozn. 431.

44 SIEKLICKI 1962, s. 159-164; SIEKLICKI, Jan. „Priwina exulatus“. In *Pamiętjmol Słowiański*, 1967, roč. 17, s. 161-165.

poslania do exilu máme množstvo analógií z franských prameňov, ktoré používajú obdobnú formu označenia vyhnanstva ako *Conversio*.⁴⁵ Použitý termín *exulatus* teda nenaznačuje, že by išlo o vyhnanie alebo útek, ktorý mal byť vynútený v dôsledku moravského útoku na samostatné kniežatstvo.

V tejto súvislosti je veľmi dôležité, že autor *Conversio* pri popise vojenskej porážky a následnom vyhnaní Gótov, Gepidov, Rimanov či Avarov vždy použil iba sloveso *expello*, resp. *expulso*.⁴⁶ Latinské pramene franskej proveniencie neoznačovali vyhnanie podrobených protivníkov termínom pre exil (subst. *exilio*, verb. *exulo*), tak ako je to uvedené v *Conversio* v prípade vyhnania Pribinu.

Z obdobia 8. – 10. storočia poznáme asi iba jediný prípad, keď pisateľ nepoužil pre vypudenie podrobených ľudí adekvátny termín (*expello*), ale z hľadiska literárnej praxe nesprávnu formuláciu, označujúcu vyhnanie do exilu. Ján Steinhübel upozornil, že v Theotmarovom liste⁴⁷ je pre vyhnanie podmanených obyvateľov Panónie použitá formulácia pre exil (*exilio deputaverunt*), na rozdiel od zvyčajného označenia násilného vypudenia (*expellere*). Táto skutočnosť by vice versa mohla naznačovať, že aj správa o Pribinovom vyhnaní vlastne vypovedá o vojenskom podmanení.⁴⁸ Theotmarov list z roku 900 je však ojedinelým príkladom použitia termínu *exilio* v zmysle vyhánania podmaneného obyvateľstva dobyvateľmi. Dobový terminologický úzus vychádzal z jasného odlišovania medzi vypovedaním do exilu (*exilio est deportatus*) a vyhnaním od nepriateľa v dôsledku útoku (*expulsus est*).⁴⁹ Predstava, že útočiace maďarské vojská vykázali zajatých Panóncov do exilu, je zjavne formálnou dezinterpretáciou Theotmarovho listu, keďže v texte sa opisuje vyhnanie podmanených ľudí. *Priwina exulatus* však v dikcii *Conversio* ničím nedáva tušiť vypudenie porazeného nepriateľa. Z formulácie, naopak, vyplýva, že Pribina bol kvôli bližšie neznámemu dôvodu vykázany do exilu Mojmirom ako vyššou autoritou, pričom sa dá oprávnene usudzovať, že musel so svojou družinou odísť z nejakého naddunajského územia (*supra Danubium venit*), ktoré už v prvej tretine 9. storočia ovládal ako jednu zo súčasti širšej moravskej oblasti. Ak neprijmeme hodnovernosť vsuvky z 11. kapitoly,⁵⁰ potom nie je vylúčené, že Pribinova pôvodná drážava nemusela byť nutne Nitra, ale eventuálne aj oblasť Devínskej brány na sútoku Moravy a Dunaja.⁵¹

45 Mnohé príklady uvádza: STEINHÜBEL 2016, s. 131-136.

46 *Conversio*, Cap 6, s. 110: „...et amplius Huni ex sedibus suis in aquilonari parte Danubii in desertis locis habitantes, transfretantes Danubium expulerunt Romanos et Gothos atque Gepidos...Tunc vero Sclavi post Hunos inde expulsos venientes coeperunt istis partibus Danubii diversas regiones habitare. Sed nunc, qualiter Huni inde expulsus sunt et Sclavi inhabitare coeperunt...“; *Conversio*, Cap. 10, s. 120: „...coeperunt populi sive Sclavi vel Bagoarii inhabitare terram, unde illi expulsus sunt Huni, et multiplicari.“

47 Kritické vydanie s komentárom pozri: LOŠEK 1997, s. 55-87, 138-157.

48 Ján Steinhübel predpokladá, že Pribina bol Mojmirom najprv vojensky porazený, potom zajatý a následne vyhnaný. STEINHÜBEL 2016, s. 134-137.

49 SIEKLICKI 1967, s. 164.

50 Podobne argumentuje Charles Bowlus, avšak snažiac sa predovšetkým potvrdiť jednu z „alternatívnych“ lokalizácií mojmirovského kniežatstva v južnej Panónii. Pozri: BOWLUS 2009, s. 319, 327.

51 Fuldské anály spomínajú osobitú *regnum* ovládanú Svätoplukom v rámci moravského kniežatstva. *Annales Fuldenses ad a. 869, a. 870* (ďalej Ann. Fuld.). In *MGH : SS rer. Germ.* KURZE Friedericus (ed.). Hannoverae : Hahniani, 1891, s. 69, 70. Toto Svätoplukovo panstvo sa spája s Nitrou iba na základe nepriamych indícií, ako aj akceptovaním hodnovernosti vety z 11. kapitoly v *Conversio*. Najnovšie originálnu argumentáciu v tomto smere predložil: LYSÝ 2014, s. 101-107. Avšak o možnom situovaní *regnum Zuentibaldi* do oblasti Devínskej brány s centrom na Bratislavskom hrade uvažoval už Dušan Třeštík. Pozri TŘEŠTÍK 2001, s. 195.

Pribinov prípad je v porovnaní s ostatnými vyhnancami a utečencami spomínanými vo franských prameňoch unikátny práve v tom, že ide o ojedinelý doklad uplatňovania panovníckeho práva vypovedania do exilu v moravskom prostredí v 9. storočí, ktorého aplikácie sú inak známe len z odlišných regiónov a iných právnych systémov. *Conversio* pomerne podrobne uvádza oblasti, kam sa Pribina so svojou družinou a synom Kocelom (o predpokladanej bavorskej manželke sa prameň nezmieňuje) uchýlili so žiadosťou o azyl. Vďaka salzburskému spisu sme informovaní, že Pribina ako exulant najprv smeroval k východofranskému markgrófovi Ratpodovi. Následne bol na príkaz Ľudovíta II. Nemca pokrstený v Kostole svätého Martina v Traismaueri (*Treisma*), čo mu nepochybne otvorilo mnohé, pohanovi dovtedy zatvorené dvere pre politické manévry.⁵² Po nezhodách s Bavormi, odchode k Bulharom, neskoršom úteku k slavónskemu kniežatú Rati mírovi a konečne, po odchode ku grófovi Salachovi, ktorý ho definitívne uzmierril s Ratpodom, sa uzatvára exulantská dráha Pribinu. Prostredníctvom jedného z najskoršie dosvedčených majetkových benefícií v strednej Európe nadobudol tento vysoko postavený slovanský vyhnanec okolo roku 840 správu nad oblasťou v dolnej Panónii.⁵³ Treba ale dodať, že v priamej závislosti na franskej moci.⁵⁴

Exules v moravskom kniežatstve

Keďže najväčší počet zachovaných prameňov vzťahujúcich sa k moravskému kniežatstvu pochádza z latinského kultúrneho okruhu, je celkom prirodzené, že dostupné správy hovoria predovšetkým o vyhnancoch a utečencoch z franského prostredia. V písomnostiach evidujeme najmä osoby exulantov (*exules*) z karo línskeho západu, čo je vo všeobecnosti symptomatické pre mocenskú pozíciu mojmírovskej domény. Na územiach moravských Slovanov hľadali útočisko a spojenectvá mnohí významní predáci, ktorí sa snažili dostať čo najďalej od dosahu právomoci východofranského kráľovského dvora, pričom v novom prostredí mohli nachádzať vhodné podmienky pre ďalšie pôsobenie. Mojmírovská Morava sa stávala z hľadiska bavorských politických elít, napriek určitej periférnej pozícii, čoraz zreteľnejšie súčasťou kresťanského sveta. Zdá sa byť reálne, že kniežatstvo Mojmírovcov franská moc chápala ako odlišnú právnu oblasť. Napriek do istej miery závislému postaveniu moravského kniežata voči východofranskému panovníkovi,⁵⁵ Ľudovít II. (843 – 876), Karloman (876 – 880), Karol III. (882 – 887), Arnulf (887 – 899) a zjavne ani Ľudovít IV. (900 – 911) počas druhej polovice 9. storočia nepovažovali Moravu za územie kam mala siahať pôsobnosť ich právneho poriadku. V prameňoch z franského okruhu síce pozorujeme existenciu určitých hierarchických nárokov ríšskeho dvora, ako aj bavorských cirkevných in-

52 *Conversio*, Cap. 10, s. 120-122.

53 *Conversio*, Cap. 10, s. 122.

54 ŠTIH 1994, s. 220-225; SZŐKE 2017, s. 181-187.

55 K otázke a limitom franskej zvrchovanosti a politických záväzkov moravských panovníkov voči východofranským kráľom pozri podrobne: LYSÝ, Miroslav. Mojmírovská Morava na hraniciach s impériom. In *Forum Historiae*, 2014, roč. 8, č. 2, s. 98-129; LYSÝ 2014, s. 149-224. Porovnaj: HAVLÍK, Lubomír E. Velká Morava a Franská říše. K otázce vzájemných politických vztahů. In *Historické štúdie*, 1963, roč. 8, s. 129-180.

štitúcií (Pasovské biskupstvo) voči Moravanom,⁵⁶ no naddunajský slovanský priestor reálne tvoril odlišnú právnu sféru.

Avšak pomerne ambivalentne sa uvedená skutočnosť prejavuje na príklade prvého známeho utečenca na Morave, Albgisa. Tento bližšie neznámy človek bol podľa nariadenia mohučskej synody, konanej v roku 852, poslaný do vyhnanstva (*in exilium missus*) kvôli únosu manželky istého Patrika. Cudzoložník Albgis podľa znenia prameňa uniesol ženu vydatú za iného muža do najvzdialenejšieho konca Ríše (*ad extremos fines regni*), čiže práve na územie Moravanov, za čo bol následne formálne odsúdený do vyhnanstva.⁵⁷ Vzhľadom na to, že podľa cirkevných kánonov mu bol uložený dohromady sedemročný trest, počas ktorého sa mal kajať za svoje previnenie, môžeme predpokladať, že legálne stanovenie dĺžky obdobia jeho vyhnanstva súviselo s časom stanoveného pokánia.

Pri Albgisovom úteku k Moravanom si treba uvedomiť, že previnilec hľadal a zrejme aj našiel azyl v krajinách mojmírovského panstva, pretože tu sa nachádzal „na najvzdialenejšom konci“ východofranskej ríše.⁵⁸ Tým pádom Albgis utiekol s unesenou manželkou na Moravu z čisto praktických dôvodov, keďže sa potreboval(i) dostať mimo dosahu franskej súdnej moci. Podľa rozsudku, ktorý bol vynesený na mohučskej synode však trest za únos manželky a asi aj za vraždu⁵⁹, čiže sedemročné vyhnanstvo a pokánie, mal nadobudnúť platnosť aj v moravskej oblasti. Je preto pomerne nejednoznačné určiť, nakoľko Albgisa franská právna sankcia reálne postihla. Hypoteticky však možno predpokladať, že si svoj trest „odpykával“ na Morave. Existuje však možnosť, i keď text rozsudku to explicitne neuvádza ani inak neimplikuje, že Albgis mohol byť Moravanmi neskôr po svojom úteku vydaný naspäť do Franskej ríše, a tak by počas rozhodnutia z mohučskej synody previnilec už bol v sfére domáceho práva. V tomto prípade však pravdepodobnejšie išlo o rozsudok v jeho neprítomnosti; Albgisa tak zastihol už v dobrovoľnom exile na Morave, ktorý sa následne mal stať aj jeho trestným pokáním.

Okrem Albgisovho prípadu existuje ešte jedna zmienka, ktorá dokresľuje charakter výkonu súdnej praxe v pohraničí bavorského a moravského územia. V privilegálnej listine východofranského kráľa Arnulfa z roku 888 vystavenej pre svojho ministeriála Heima, ktorý bol podriadený markgrófovi Aribovi, sa uvádza, že do východnej marky zjavne bežne prichádzali ľudia z moravského kniežatstva so zámerom rozsúdiť svoje

56 Asi najzreteľnejšie sa to prejavuje v známej formulácii autora Fuldských análov, ktorá priamo odrážala oficiálnu východofranskú dvorskú optiku tvrdením, že moravskí Slovania sa snažili odpadnúť od ríše (*defectionem molientes*), a preto následne musel kráľ Ľudovít II. Nemeč zasiahnuť a usporiadať pomery na hraniciach svojho kráľovstva (*ordinatis et iuxta libitum suum conpositis rebus*). Ann. Fuld. ad a. 846, s. 36. Bližšie pozri: LYSÝ 2014, s. 171-182; Miroslav. „*Sclavos Margenses defectionem molientes*“. Mojmírovci medzi suverenitou a závislosťou. In KISELYOVÁ, Zuzana et al. (eds.) *Mílniky práva v stredoeurópskom priestore, 1. časť*. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 2013, s. 96-102.

57 Concilium Moguntinum §11. In *MGH: Additamenta ad Capitularia Regum Franciae orientalis* (ďalej CRF), č. 249, s. 189: „*Albgis, qui uxorem Patrichi publice auferens ad extremos fines regni duxit in rudem adhuc christianitatem gentis Maraensium et crimine adulterii ecclesiam Christi diffamavit, communi consilio decernimus, ut iussu regis in exilium missus iuxta sacrorum canonum statuta penitentiam pleniter agat, id est: III annos cum pane et aqua et leguminibus atque holeribus, excerptis precipuis festivitatis, et postea IV annos alios per singulas ebdomadas III dies similiter abstineat et III quadragesimas, nisi infirmitatis nimia hoc ilium prohibeat ita implere...*“

58 K Albgisovmu prípadu pozri: ČIBULKA, Jozef. *Velkomoravský kostel v Modré u Velehradu a začátky křesťanství na Moravě*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1958, s. 279-281.

59 Rozsudok o Albgisovi je súčasťou článku pojednávajúcim o prečine vraždy (*De homicidio*). Concilium Moguntinum §11, č. 249, s. 189.

spory. V listine sa píše, že osoby, ktoré by prišli z ríše Moravanov (*de Marauorum regno*) kvôli dovoľávaniu sa práva, má rozsudzovať Heimo zo svojho titulu sudcu (*iudex*) alebo jeho právny zástupca (*advocatus eius*), pritom ako konečná odvolávacia inštančia je určený markgróf Aribo.⁶⁰ Aj keď správa zreteľne neuvádza Moravanov, ale len niektorých ľudí (*aliquis*) z „ríše Moravanov“, možno sa domnievať, že v poslednej tretine 9. storočia v mojmírovskom panstve pôsobil istý okruh osôb, ktorý považoval bavorský právny systém a miestnu súdnu prax, ktorá bola pravdepodobne dôslednejšie reglementovaná ako na Morave, za bežný spôsob usporadúvania právnych záležitostí. Prelínanie a akulturáciu rôznych zložiek obyvateľstva, predovšetkým však mocenských elít, môžeme čiastočne sledovať aj pri ďalších správach o vyhnancoch a exulantoch zo západných regiónov.

Päť rokov po Albgisovom úteku našiel exil u moravského kniežata Rastislava syn jedného z českých kniežat Slavitach (*Sclavitago*), ktorého vyhnaní z hradu jeho otca po útoku ríšskeho vojska. Situáciu následne využil jeho brat, ktorý sa, naopak, vrátil z exilu od srbského kniežata Čestibora.⁶¹ Pramene mlčia o následnom osude vyhnaného Slavitacha, keďže ďalšie správy o kontaktoch Moravanov s Čechmi sa objavujú až od 70. rokov 9. storočia v súvislosti s vládou Svätopluka.⁶² Avšak podľa Kristiánovej legendy, písanej zrejme na konci 10. storočia,⁶³ aj české knieža Bořivoj kvôli nechuti svojich súkmeňovcov prijať kresťanstvo a hrozbe zabitia utiekol k Svätoplukovi a Metodovi.⁶⁴ Eventualita Bořivojovho úteku k moravskému panovníkovi je založená najmä na povesti o krste českého kniežata, ktorú zaznamenal mních Kristián so značným časovým odstupom, preto je historicitu tejto udalosti ťažké vylúčiť alebo potvrdiť.⁶⁵

Fuldské anály podrobnejšie informujú o ďalšom vysoko postavenom človeku, ktorý utiekol do Rastislavových dŕžav z bavorského pohraničia a ďalej pôsobil ako vojvoda v moravskom prostredí. Korutánsky gróf Gundakar⁶⁶ si v roku 863, vďaka prebehnutiu od rebelujúceho Karlomana k jeho otcovi Ľudovítovi II. Nemcovi, vyslúžil hodnosť prefekta Východnej marky.⁶⁷ Nepoznáme presné dôvody a okolnosti, ktoré viedli správcu východofranského pohraničia k hľadaniu politického azylu na Morave. Nie je vylúčené, že jeho útek k Moravanom súvisel s vypuknutím povstania vo Východnej marke v roku 866, ktoré organizoval kráľovský syn Ľudovít III. (876 – 882) a do ktorého sa zapojil aj moravský Rastislav.⁶⁸ V dôsledku podozrenia z organizovania vzbury a spojenectva s Rastislavom bol už franský gróf Verinhar v roku 865

60 Diplomata 44. In *MMFH III*, s. 57: „*Et is forsan de Marauorum regno aliquis causa iustitiae supervenerit, si tale quidlibet est quod ipse Heimo vel advocatus eius corrigere nequiverit, iudicio eiusdem comitis potenter finiat.*“

61 Ann. Fuld. ad a. 857, s. 47.

62 Pozri: TŘEŠTÍK 1997, s. 297, 312-313; STEINHÜBEL 2012, s. 68-76.

63 Podrobne: KALHOUS, David. *Legenda Christiani and Modern Historiography*. Leiden ; Boston : Brill, 2015.

64 Christiani monachi Vita et passio sancti Wenceslai et sancte Ludmile ave eius. In *MMFH II*, s. 172.

65 Pozri TŘEŠTÍK 1997, s. 336-337.

66 K rodovému pôvodu a postaveniu Gundakara vo Východnej marke pozri: MITTERAUER, Michael. *Karolingische Markgrafen im Südosten*. Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1963, s. 175-178.

67 Ann. Fuld. ad a. 863, s. 56-57.

68 Ann. Fuld. ad. a. 866, s. 64-65; Annales Bertiniani ad. a. 866, In *MMFH I : Annales et chronicae, Třetí revidované a rozšířené vydání*. BARTONKOVÁ et al. (eds.). Koniasch Latin Press : Praha, 2019, s. 55-56.

obžalovaný pred kráľom a následne zbavený svojej funkcie.⁶⁹ Niekedy v tomto období boli zosadení zo svojich grófskych postov aj Uton a Berengar.⁷⁰ Možno sa preto domnievať, že Gundakar ako prefekt Východnej marky, ktorá bola jedným z ohnísk celého povstania, nezostal pri revolte proti franskej moci verný kráľovi, ale zrejme patril k mocenskej klike bavorských a korutánskych elít, ktoré hľadali spojenectvo u moravských kniežat. Ak sa Gundakar skutočne spojil s Rastislavom už počas povstania v roku 866, je prirodzené, že sa po jeho rýchlom potlačení⁷¹ uchýlil k Moravanom ako renegát. V turbulentnom roku 869 sa už definitívne zdržiaval severne od Dunaja a so zbraňou v ruke na čele moravských oddielov hájil mojmírovské záujmy proti svojmu niekdajšiemu seniorovi Karlomanovi, ktorého v minulosti zradil kvôli dohode s jeho otcom Ľudovítom II. Nemcom. Omilostený Karloman však po rokoch získal príležitosť vykonať pomstu na svojom bývalom vazalovi, neváhajúcim „*mnohými krivými prisahami a lstivými úskokmi stať sa mnohokrát nevní kráľovi Ľudovítovi a jeho synom*“.⁷² Gundakar v boji s Karlomanovými vojskami padol a obširny spôsob, akým franský analista vykresľuje jeho zabitie dáva jasne tušiť, že odpadlíctvo vysokého franského hodnostára, ktorý „*opustiac vlastného pána, pridal sa na stranu Rastislavovu*“ vnímali ríšsky predstavitelia so značným zadosťučinením.⁷³ Farbistý opis posledných chvíľ vzbúreného grófa, prehovárajúceho k moravskému vojsku a vyzývajúceho sv. Eme ráma, ktorý ho kvôli vierolomnosti oslabí v boji a vydá napospas franským mečom, ako aj zmienka o ďakovných oslavách Boha a sviatočnom vyzváňaní Regensburských zvonov na pokyn Ľudovíta Nemca, výrečne ilustruje postoj, aký prechovávali reprezentanti východofranského kráľovského dvora voči osobám, ktoré sa rozhodli postaviť na odpor najvyššej autorite, či dokonca prebehnúť k inému vládcovi.

Vilhelmovci a Mojmírovci vo vyhnanstve

Začiatok sedemdesiatych rokov 9. storočia sa v krajinách moravsko-bavorského pohraničia niesol v znamení zásadných mocenských poryvov. Zajatie a zosadenie Rastislava a väznenie jeho synovca Svätopluka v roku 870 viedlo ku krátkodobému pripojeniu mojmírovej državy k územiám Východnej marky. Moravské územia boli z poverenia Ľudovíta II. Nemca zverené do správy markgrófom Viliamovi a Engelšalkovi.⁷⁴ V dôsledku Svätoplukovho úspešného návratu na Moravu, a po jeho bezprostrednom znovunadobudnutí kniežacej vlády nad Moravanmi, prišli vo

69 Ann. Fuld. ad a. 865, s. 63.

70 Ann. Fuld. ad a. 866, s. 64-65: „*Werinharium quoque, Utonem et Berengarium comites a patre suo [Ľudovítom Nemcom] depositos.*“

71 Annales Bertiniani ad a. 866, s. 56: „*Quam praecedens, in brevi rebellantes sine conflictu domat et hostem nondum pene promotum domi residere mandavit.*“

72 Ann. Fuld. ad a. 869, s. 68.

73 Ann. Fuld. ad a. 869, s. 68: „*Gundakar vassallus Carlmanni, qui multis periuriis et dolosis machinationibus Hludowico regi eiusque filiis saepenumero extitit infidelis et proprium dominum [de]relinquens ad Rastizen defecerat, contra patriam [more Catilino] dimicare volens occisus est. Hic Carlmanni ducibus ad locum certaminis propinquantibus dixisse fertur ad eos, quibus a Rastizo erat praelatus: ‚Pugnate fortiter vestram patriam tuentes; ego enim in hoc certamine vobis proficiuus non ero, quoniam sanctus Emmerammus ceterique sancti, in quorum reliquiis Hludowico regi filisque illius fidem me servaturum [esse] iuravi, [meum clipeum et hastam tenentes] mea brachia iusum premunt et me undique constrictum quasi loris ligatum retinent, ita et nec manum quidem ad os mittere praevaleram.‘ Dum haec infelix loqueretur, nostris supervenientibus occubuit, Domino illi infidelitatis suae condignam mercedem retribuente. Quod cum regi relatum fuisset, omnes in commune Deum laudare signis etiam nunciarum in Reganesburg aecclesiarum concrepantibus pro interitu hostis extincti praecepit.*“

74 K tomu pozri: TŘEŠTÍK 2001, s. 194-200.

vojenských zrážkach o život obaja východofranskí správcovia z vilhelmovského rodu.⁷⁵ Príslušníci tohto rodového klanu nadobudli významné mocenské postavenie v bavorských krajinách ešte niekedy v prvej tretine 9. storočia.⁷⁶ Po smrti Viliama a Engelšalka nezískali dedičnú správu nad Východnou markou ich synovia, ani iní Vilhelmovci, ale kráľ Ľudovít II. Nemec dosadil v roku 871 ako markgrófa Ariba.⁷⁷ Nový správca pohraničia bol po čase konfrontovaný s dedičnými nárokmi mladých Vilhelmovcov. Nespokojní uchádzači vyzvali kráľom dosadeného markgrófa, aby im prenechal svoju pozíciu a územie spravované ich otcami, pretože inak ho násilne zosadia. Aribo v snahe nájsť mocenskú zábezpeku proti neodbytným ašpirantom na markgrófsku funkciu sa obrátil so žiadosťou o pomoc na moravského knieža. Svätopluk a Aribo uzavreli dohodu o politickej podpore, pričom podmienky si do značnej miery akiste diktoval práve moravský knieža, keďže na Moravu bol poslaný ako rukojemník samotný markgrófov syn Isanrik.⁷⁸ Synovia Viliama a Engelšalka nakoniec naplnili svoje hrozby a niekedy v roku 882 vyhnaní Ariba z Východnej marky.⁷⁹ Týmto násilným činom začal vyše desaťročie vlečúci sa konflikt, ktorého počiatková fáza medzi rokmi 882 – 884 je v historiografii označovaná ako Vilhelmovská vojna (Wilhelminer War). Ohnisko bojových stretov ležalo práve v moravsko-bavorskom pohraničí a na pomedzí Blatnohradu, ktorý po Kocelovej smrti mocensky ovládal korutánsky vojvoda a neskorší východofranský kráľ Arnulf. Počas dlhotrvajúcich bojov medzi odbojnými Vilhelmovcami a straníkmi Ariba a moravského kniežaťa Svätopluka sa nešetrilo vraždami a úkladmi. Až okolo roku 893 skončila séria prenasledovaní, útekov a krvných pômst, pričom vilhelmovský klan zostal na konci bojov značne zdecimovaný a zostávajúci preživší sa museli uchýliť do politického exilu,⁸⁰ pritom aspoň časť bývalých pokrvných nepriateľov nakoniec našla dočasný azyl práve na Morave.

Ostáva otázne, kam sa na istý čas uchýlil markgróf Aribo po tom, ako ho v roku 882 Vilhelmovci pozbavili úradu a vypudili z Bavorska. Franský analista uvádza jedine okolnosť, že kráľom ustanovený správca pohraničia bol nečestne vyhnaný (*inhonori-fice expellebant*), no nezmieňuje sa o mieste, kam Aribo utiekol. Je možné, že krátkodobý azyl našiel buď u svojho seniora, východofranského kráľa Karola III. Tučného, alebo, čo je oveľa reálnejšie, práve na území moravského kniežaťa, s ktorým uzavrel spojenectvo a na ktorého panstve sa zdržiaval ako rukojemník jeho syn Isanrik. Z Fuldských análov sa síce dá dozvedieť, že kráľ Karol III. „čoskoro vrátil spomenuté

75 Ann. Fuld. ad. a. 871, s. 73-74; Annales Bertiniani ad. a. 871. In *MMFH I*, s. 59-60.

76 ZEHETMAYER, Roman. Rakouské Podunají kolem roku 900. In MACHÁČEK, Jiří – WIHODA, Martin (eds.) *Pád Velké Moravy aneb Kdo byl pohřben v hrobu 153 na Pohansku u Břeclavi* (ďalej *Pád Velké Moravy*). Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2016, s. 79-80. K pôvodu a postaveniu Vilhelmovcov pozri: MITTERAUER 1963, s. 172-188.

77 Annal. Fuld. ad. a. 884, s. 110: „...non vero esset honor illorum filiis redditus, Arbo in comitatum domno rege concedente succesit.“

78 Annal. Fuld. ad. a. 884, s. 110-111: „Quod praedictorum virorum pueruli illorumque propinqui in contrarium accipientes vel vertentes dixerunt alterutrum fieri, vel Arbonem comitem, si non recederet de comitatu parentum suorum, vel se ipsos ante faciem gladii morituros. Hoc experimento Arbo concussus amiciciam iniit cum Zuentibaldo duce Maravorum gentis firmataque inter illos foedera filium suum obsidem fieri non tardavit.“

79 Annal. Fuld. ad. a. 884, s. 111: „...comitem a rege constitutum inhonori-fice expellebant comitatumque illis in usum usurpaverunt.“

80 BOWLUS, Charles. Wilhelminer und die Mährer. In *Zeitschrift für Bayerische Landesgeschichte*, 1973, roč. 36, s. 761-775; MACLEAN, Simon. *Kingship and politics in the late Ninth Century. Charles the Fat and the end of the Carolingian Empire*. Cambridge : Cambridge University Press, 2003, s. 136-143; ZEHETMAYER 2016, s. 80.

*grófstvo Aribovi*⁸¹ no text neobsahuje detaily o mieste, kde tento oponent Vilhelmovcov reálne našiel útočisko po vypudení z funkcie *comes terminalis*. V tejto súvislosti je veľmi pravdepodobné, že Aribo bol po Gundakarovi už druhý markgróf, ktorý z politických dôvodov hľadal azyl na Morave.⁸² Nasvedčovala by tomu skutočnosť, že bezprostredne na to, ako Vilhelmovci vyhnaní Ariba, Svätopluk s ním potvrdil dohodnuté priateľstvo a prísahu (*amicitie et iuramenti, quae cum Arbone iniit pepigitque*) a rázne zaútočil proti vilhelmovským pozíciám v rakúskom Podunajsku.⁸³ S istou dávkou špekulácie preto možno vysloviť domnienku, že samotný Aribo po svojom vyhnaní v roku 882 na krátky čas pôsobil v moravskej oblasti, odkiaľ smeroval hlavný útok proti znepriateleným Vilhelmovcom. Žiaden prameň však takýto predpoklad priamo nepotvrzuje.

Mocenská situácia, ktorá sa vyprofilovala na konci Vilhelmovskej vojny, mala značne odlišný ráz oproti rozloženiu síl spreď dvoch rokov. Aribo si bezpečne udržal funkciu markgrófa aj po roku 887, keď zasadol na východofranský kráľovský stolec jeden z jeho hlavných oponentov z predošlých bojov – korutánsky vojvoda Arnulf. Nový kráľ vzišiel z radov bavorskej aristokracie, pričom Vilhelmovci sa ešte v začiatkoch konfliktu zverili do jeho služieb.⁸⁴ Skončenie neutíchajúcich bojov musel podnieť až cisár Karol III., keď sa v roku 884 počas stretnutia na hore Comiano pokúsil zmieriť obe znepriatelené strany. Podľa bavorských analistov boli za hlavných vinníkov rozbrojov považovaní práve Vilhelmovci,⁸⁵ no Karol III. zrejme presvedčil Svätopluka, aby pristal na mier, ako aj na určité odškodnenie svojich súperov.⁸⁶ Pramene nás informujú, že v časoch skončenia bojov už niektorí zo starých Svätoplukových nepriateľov z vilhelmovského klanu pobývali v novom exile na Morave. Moravia tak medzi seba, podobne ako po iné roky, prijali exulantov z radov východofranských provinčných elít. V roku 893 vilhelmovec Engelšalk II. dokonca uniesol Arnulfovú ne manželenskú dcéru a utiekol s ňou práve na Moravu. Samotná závažnosť protiprávneho skutku nebránila v neskoršom uzmiernení tohto „muža mladíckej odvahy“ (*iuvenili audatia vir*) s kráľom Arnulfom. Navyše z poverenia panovníka, proti ktorému sa iba nedávno previnil, následne získal vytúžený titul markgrófa východného pohraničia.⁸⁷ Engelšalkova kariéra v ríšskej správe však nemala dlhé trvanie. Kvôli rozporom s bavorskou aristokraciou sa dostal do nemilosti významného okruhu ľudí a po predvolaní do Regensburgu bol bez vedomia kráľa Arnulfa oslepený. Následne popravili aj jeho príbuzného Viliama, pričom dôvodom hrdelného trestu mali byť kontakty s moravským kniežaťom Svätoplukom.⁸⁸

Vilhelmovský exil na Morave neskončil šťastne. V dôsledku prenasledovania ostatných rodových príslušníkov bol na Morave zabitý ďalší vyhnanec, Viliamov brat Ru-

81 Ann. Fuld. ad. a. 884, s. 111: „*Qui mox, prout antea tenuit, Arboni praedictum comitatum reddidit...*“

82 Rovnako uvažoval: ZAVADIL, Ondřej. Dopis markrabího Ariba kráľi Arnulfovi. In *Mediaevalia Historica Bohemica*, roč. 11, č. 1, 2007, s. 13.

83 Ann. Fuld. ad. a. 884, s. 111.

84 Ann. Fuld. ad. a. 884, s. 112: „*recesserunt statueruntque fieri homines Arnolfi.*“

85 MACLEAN 2003, s. 138-139.

86 WIHODA, Martin. Druhý život mojmírovských knížat. In *Pád Velké Moravy*, s. 153.

87 Ann. Fuld, ad. a. 893, s. 122.

88 Ann. Fuld, ad. a. 893, s. 122.

odpert. Podľa fuldského analistu údajne na pokyn samotného Svätopluka.⁸⁹ Nielen Ruodpert, ale aj jeho družina a mnohí neznámi, alebo pre franského autora menej významní exulanti (*cum allis quam plurimis*) našli v krajinách moravských Slovanov svoju smrť. A to aj napriek tomu, že im tu bolo poskytnuté útočisko. Ťažko povedať, do akej miery sa podarilo týmto ľuďom z vonkajšieho bavorského, respektíve korutánskeho prostredia integrovať do cudzej spoločnosti. Vyhnanci a utečenci však prúdili oboma smermi aj po Svätoplukovej smrti v roku 894. Krátko predtým, ako prepukol mocenský zápas medzi Mojmirom II. a Svätoplukom II., synmi zosnulého moravského kniežata, Moravia žiadali kráľa Arnulfa „v záujme zachovania mieru“, aby neprijímal vyhnanco, ktorí sa k nemu uchýľovali na úteku z mojmirovských dŕžav.⁹⁰ Kto boli spomenutí vyhnanci či utečenci, nie je celkom jasné. V minulosti sa uvažovalo o „frankofilských straníkoch“ Svätopluka II., prípadne sa verilo, že správa sa môže skôr vzťahovať na české kniežatá, ktoré dva roky predtým pretrhli politické zväzky s mojmirovským kniežatstvom.⁹¹ Je však možné predpokladať, že posolstvo Moravanov z roku 897 sa týkalo hierarchicky vyššie postavených osôb z bavorského pohraničia, ktoré podobne ako po minulé roky hľadali prechodný či trvalý azyl v moravských krajinách.

Poodhalenie konkrétnych dôvodov „emigrácie“ týchto *exules* nie je na základe dostupnej pramennej bázy vôbec jednoduché. Napriek tomu ostáva zrejme, že mojmirovská Morava bola vítaným útočiskom predovšetkým pre vypudené bavorské elity. Jeden z týchto vyhnanco sa ešte aj začiatkom 10. storočia posledný raz vynára z kronikárskych správ. Švábska svetová kronika doplnená o zápisy Hermanna z Reichenau z 11. storočia, vychádzajúca zo správy fuldského analistu, poslednýkrát uvádza meno vyhnanca, ktorý istý čas pôsobil ako exulant na Morave.⁹² Išlo pritom opäť o vysoko postaveného príslušníka východofranskej pohraničnej aristokracie. Bavorský gróf (*Noricus comes*) Isanrik sa za panovania Mojmíra II. dostal do exilu na Moravu, pričom sa po skončení ďalšieho z radu bavorsko-moravských konfliktov následne zmieril s kráľom Ľudovítom IV.⁹³ Isanrik vystupoval na konci 9. storočia proti autorite cisára a kráľa Arnulfa, ním podnecovanou revoltou sa zaoberajú aj Fuldské anály, ktoré tiež uvádzajú okolnosti jeho úteku k Moravanom.⁹⁴ Či už išlo o vyhnanie z politických alebo trestno-právnych dôvodov, alebo jednoducho o pragmatické úteky do bezpečného prostredia v slovanskom pohraničí na periférii franského vplyvu, územia Moravanov boli pomerne bežným útočiskom mocenských elít z východofranskej ríše.

Záverom treba spomenúť, že aj niektorí z Mojmirovco, podobne ako príslušníci mnohých iných rodov včasného stredoveku, museli zrejme v určitom momente odísť do vyhnanstva. Ak zohľadníme, že Svätopluka II. v roku 899 spoločne s jeho ľuďmi

89 Ann. Fuld., ad. a. 893, s. 122: „*Frater quoque eius cum Maravanis exul delatiscens insidioso consilio ducis cum aliis quam plurimis interfectus est.*“

90 Ann. Fuld., ad. a. 897, s. 130: „...*advenientibus ibidem ad eum Maravorum missis, qui pro pace constituenda, ne exules eorum profugi reciperentur, ab imperatore flagitant.*“

91 Pozri komentár Lubomíra Havlíka: In *MMFH I: Annales et chronicae*. BARTOŇKOVÁ, Dagmar et al. (eds.). Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1966, s. 123 poznámka 3.

92 Ann. Fuld. ad. a. 901 (Herimanni Augiensis Chronicon). In *MMFH I*, s. 111.

93 Ann. Fuld. ad. a. 901 (Herimanni Augiensis Chronicon), s. 111: „*Eodem anno Moymarius dux Marahensis et Isanricus Noricus comes, qui ad ipsum transfugerat, cum Ludovico rege pacificati sunt.*“

94 Ann. Fuld. ad. a. 899, s. 133.

(*suum populum*) oslobodila bavorská výprava zo zajatia, kam ho uvrhol brat Mojmir II., a Bavori ho následne aj odviedli do končín ich vlasti (*in fines patriae sue abduxerunt*),⁹⁵ je potom celkom reálne uvažovať o mojmírovskom exile. Akýsi Svätopluk zo vznešeného rodu koncom augusta roku 898 nadobudol darom od cisára Arnulfa sídelné majetky v Korutánsku,⁹⁶ pritom prvá donačná listina bola spísaná iba pol roka predtým, než došlo k oslobodeniu Svätopluka II. z moravského zajatia. Napriek odlišným názorom na pôvod Svätopluka z listín cisára Arnulfa⁹⁷ je viac než len pravdepodobné, že jeho urodzený pôvod (*vir progenie bonae nobilitatis exortus*) svedčí o príslušnosti k mojmírovskému rodu. Vzhľadom na politické okolnosti a fuldským analistom zaznamenaný rok odchodu Svätopluka II. do bavorských krajín (899) asi nemožno bezpečne potvrdiť, že išlo o jedného zo synov najmocnejšieho moravského panovníka. Avšak možnosť, že urodzený muž obdarovaný v lete 898 Arnulfom skutočne bol identický so Svätoplukom II. tiež nie je neprípustná.⁹⁸ Altaišské pokračovanie Fuldských análov totiž uvádza k roku 898 bavorskú výpravu vedenú najvyššími predstaviteľmi Východnej marky – grófmi Liutpoldom a Aribom – ktorá prišla pomôcť zrejme na osobnú žiadosť(!) jednej zo súperiach strán.⁹⁹ Existuje preto možnosť, že brat Mojmir II. a syn Svätopluka I. už v roku 898 podnikol cestu do Východnej marky kvôli snahe nájsť spojencov.¹⁰⁰ Nie je vylúčené, že mladší syn kniežata Svätopluka, teda muž (či skôr ešte mladík) z význačného rodu, mohol byť už počas prebiehajúceho bratského sporu obdarovaný cisárom Arnulfom menšími majetkami v Korutánsku. V každom prípade, Svätopluk, ktorý od konca 9. storočia vystupuje vo viacerých listinách ako svedok a vazal Liutpolda, môže byť pokojne stotožnený s viac alebo menej významným Mojmírovcom, ktorý v dôsledku nástupníckych sporov ušiel za Dunaj a bezprostredne nato začal pôsobiť v radoch korutánskych elít.¹⁰¹

Navyše je asi zjavne omylom domnievať sa, že zánik „Veľkej“ Moravy, ktorého príčiny historiografia najčastejšie hľadá v dobyvačnom úsilí maďarských kmeňov,¹⁰² bol aj faktickým zánikom panovníckeho rodu. Mužskí príslušníci mojmírovského vládnuceho klanu v skutočnosti dovedna nevykrvácali pri obrane svojej krajiny, ale prinajmenšom časť rodovej línie našla nové pole pôsobnosti v rakúskom Podunajsku. Moderné bádanie opatrne predpokladá, že Mojmírovci mohli byť v dôsledku politických otrasov na

95 Ann. Fuld. ad. a. 899, s. 133.

96 Diplomata 51. In *MMFH III*, s. 64-65.

97 Pozri komentár Lubomíra Havlíka: Diplomata 51. In *MMFH III*, s. 64, poznámka 312; K tomuto záhadnému Svätoplukovi, ktorý pôsobil ako vazal salzburského grófa Liutpolda pozri najnovšie: WIHODA 2016, s. 155-157. Porovnaj MĚŘÍNSKÝ, Zdeněk. *Morava na úsvitě dějin*. Brno : Muzejní a vlastivědná společnost, 2011, s. 593-596.

98 K tomu pozri komentár Davida Kalhousa a Zdeňka Měřínskeho: In *MMFH I* (2019), s. 107, poznámka 629.

99 Ann. Fuld. ad. a. 898, s. 131-132: „*Tunc vero rex imperator ista sciens marchiones suos, Liutbaldum scilicet et Arbonem comitem, una cum ceteris fidelibus suis parti, quae ad se spem ac confugium habuit, auxilium ad eorum liberationem protectionemque Bawarios suos primates transmisit.*“

100 Túto možnosť opatrne pripúšťal Lubomír Havlík. Pozri jeho komentár: In *MMFH I* (1966), s. 125, poznámka 5.

101 WIHODA 2016, s. 155.

102 K novším interpretačným modelom a názorom na príčiny pádu Veľkej Moravy pozri podnetne: MACHÁČEK – WIHODA 2016. Porovnaj: ŠTEFAN, Ivo. Great Moravia, Statehood and Archaeology. The ‘Decline and Fall’ of One Early Medieval Polity. In MACHÁČEK, Jiří – UNGERMAN, Štefan (eds.) *Frühgeschichtliche Zentralorte in Mitteleuropa*. Bonn : Habelt Verlag, 2011, s. 333-354. So zreteľom na východnú časť moravského kniežatstva pozri najnovšie: KÖNIG, T. Nitrianski Slovania a zánik Veľkej Moravy. In CHUDZIŃSKA, Barbara – WOJENKA, Michał – WOŁOSZYN, Marcin (eds.) *Od Bachórzca do Światowida ze Zbrucza. Tworzenie się słowiańskiej Europy w ujęciu źródłoznawczym. Księga jubileuszowa Profesora Michała Parczewskiego*. Kraków ; Rzeszów : Uniwersytet Jagielloński ; Uniwersytet Rzeszowski, 2016, s. 181-187.

začiatku nového veku vyhnaní, prípadne nútení odísť z krajín, nad ktorými kedysi držali moc.¹⁰³

Svedčia o tom predovšetkým početné pramenné správy, ktoré na začiatku 10. storočia v Bavorsku zmieňujú osoby s dedičnými menami Mojmirovcov ako významných svedkov právnych pokonaní. Medzi rokmi 924 a 935 sa v salzburskom prostredí objavujú v katalógu arcibiskupa Odalberta *comes* Mojmír a *nobilis vir* Svätopluk.¹⁰⁴ Martin Wihoda presvedčivo predostrel, že obaja spomenutí aktéri mohli byť viac či menej vzdialení príbuzní, pochádzajúci z rovnakých rodových štruktúr, ktorých príslušníci ešte pred niekoľkými rokmi koncentrovali vo svojich rukách moc na Morave. Dokonca je možné, že prinajmenšom jeden z mojmirovských predákov sa v prvej polovici 10. storočia pokúsil o návrat z bavorského exilu do oblasti starého sídla v Pohansku pri Břeclavi.¹⁰⁵ V súvislosti so zánikom mojmirovskej moci asi tiež nemožno pustiť zo zreteľa možnosť, že vládnucci rod mohol na začiatku 10. storočia z rozličných príčin stratiť v očiach Moravanov panovnícku legitimitu. Následkom oslabenia mocenskej pozície by tak došlo k „vypovedaniu charizmatickej zmluvy“ medzi dovtedy sakralizovaným a privilegovaným pokolením potomkov Mojmíra (či iného mýtizovaného predka reprezentujúceho dedičnú moc) a spoločenstvom Moravanov.¹⁰⁶ Tristný zánik Veľkej Moravy, nad ktorým lamentovali niektorí autori 10. storočia, by tak do výraznej miery znamenal práve pád Moravy mojmirovskej. Azda ďalšie bádanie dokáže bližšie ozrejmiť okolnosti a dôvody stojace za skutočnosťou, že niektorí držitelia rodových mien panovníkov kedysi mocnej Moravy našli dočasné pôsobenie v oblastiach bavorského pohraničia.

103 HAVLÍK, Lubomir E. *Morava v 9. a 10. století. K problematice politického postavení, sociální a vládní struktury a organizace*. Praha : Academia, 1978, s. 94-102; WIHODA 2016, s. 151-160.

104 K rodovým menám Mojmirovcovm zmieňovaných v *Codex Odalberti* a k okolnostiam mojmirovského exilu: WIHODA 2016, s. 153-160.

105 WIHODA 2016, s. 156-160.

106 Pozri: WIHODA, Martin. *Morava v době knížecí. 906 – 1197*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2010, s. 91-93.

Cituj:

HARVÁT, Matej. Úteky, vyhnanci a renegáti na moravsko-bavorskom pohraničí v 9. storočí. In *Forum Historiae*, 2019, roč. 13, č. 2, s. 40-58. ISSN 1337-6861. DOI: <https://doi.org/10.31577/forhist.2019.13.2.3>

Mgr. Matej Harvát
Oddelenie stredovekých dejín
Historický ústav SAV
P. O. Box 198, Klemensova 19, 814 99
Bratislava
Slovenská republika
matej.harvat@savba.sk